

Thomas Piketty: A Brief History of Equality

London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2022. 288 s., ISBN 978-0674273559

Thomas Piketty je nám už dobre známy ako autor bestsellerov *Kapitál v 21. storočí* (2014) či *Kapitál a ideológia* (2019). Jeho najnovšia kniha *A Brief History of Equality (Krátká história rovnosti)* pokračuje v tematickej línii predchádzajúcich prác a sústreďuje sa na témy sociálnych nerovností, koncentrácie/distribúcie príjmov a bohatstva, fungovania sociálneho štátu či významu progresívneho zdaňovania. Ako autor píše, jeho nová kniha môže slúžiť ako úvod alebo skrátená verzia myšlienok o historickej analýze trendov nerovností, ktoré rozvinul už v predchádzajúcich obsiahlych publikáciách. Nová práca však zároveň detailnejšie rozvíja tie myšlienky a perspektívy skúmania nerovností, ktoré vyvolali najsilnejší ohlas. Všetky autorove knihy sú založené na dátach a rozsiahlych historických poznatkoch z medzinárodných komparatívnych projektov, ktoré sú dnes sprístupnené aj vo voľne dostupnej databáze *World Inequality Database* (WID). Môžeme tu nájsť aktuálne údaje o vývoji ekonomických nerovností vo svete a zároveň s nimi porovnať údaje za Slovensko. Thomas Piketty je aj jedným z riaditeľov výskumného centra *World Inequality Lab*, ktoré sa zameriava na analýzu nerovností a verejných politík, ktoré podporujú sociálnu, ekonomickú a environmentálnu spravodlivosť.

Vo svojej novej knihe sa Thomas Piketty naďalej hlási k optimistickému pohľadu na históriu spoločenského vývoja, ktorý definuje ako smerovanie k stále vyššej rovnosti a spravodlivejšiemu rozdeleniu príjmov a majetku. Ako sám hovorí, vývoj smerom k rovnosti je bojom, ktorý sa začal už dávno a napriek krízam a dočasným obratom je potrebné v ňom pokračovať aj v 21. storočí. Napriek negatívnym historickým nánosom, z ktorých sa rodil moderný svet (imperializmus, otroctvo, kolonializmus, vojny a pod.), a napriek nelineárnym vývojovým trajektóriám (vzbury, revolúcie, krízy, fázy regresie a pod.) sme sa postupne posúvali k spravodlivejšiemu rozdeleniu príjmov, k zníženiu rasových a rodových nerovností, k lepšiemu prístupu k vzdelaniu a k zdravotnej starostlivosti, k rozsiahlejším občianskym právam a k vyššej kvalite života pre mnohých ľudí. „Svet na začiatku rokov 2020, bez ohľadu na to, aký nespravodlivý sa môže zdať, je egalitárskejší ako ten v rokoch 1950 alebo 1900, ktoré boli zas v mnohých ohľadoch egalitárskejšie ako roky 1850 alebo 1780.“ (s. 1) História nám pritom podľa Pikettyho ukazuje, aké mechanizmy a formy boja za rovnosť a spravodlivosť v tomto smere fungujú, čo by sa dnes dalo robiť lepšie a aj to, aké nové výzvy nás čakajú v budúcnosti.

V úvodnej časti je podrobnejšie predstavená koncepcia vývoja a pretrvávania nerovností, či už ide o status, majetok, moc, príjem, rod, pôvod a pod., pri-

čom sa pripomína, že mnohí jednotlivci čelia viacnásobnej kombinácii týchto nerovností. Autor by bol nerád, ak by jeho dôkazy o smerovaní k rovnosti mali za následok uspokojenie sa s dosiahnutým úspechom. Naopak, jeho zistenia majú byť výzvou na pokračovanie v boji proti rôznym formám nespravodlivosti. Nápomocné v tom majú byť historické dáta a poznatky o vývoji ekonomických nerovností, cenné vedomosti o distribúcii príjmov/majetku, ako aj vedomosti o životných podmienkach a kvalite života pracujúcich. Na ich základe lepšie pochopíme logiku zápasov za spravodlivosť a rôzne formy mobilizácie sociálnych hnutí. Rovnako aj lepšie porozumieme sociálnym inštitúciám, právnym a fiškálnym štruktúram, vzdelávacím a volebným systémom, ktoré umocnili rovnosť a spravodlivosť tak, aby pretrvala a stala sa našou realitou.

Piketty v úvode taktiež sumarizuje dve základné poučenia, ktoré vyplývajú z jeho práce zameranej na analýzu nerovností. Tým prvým je fakt, že nerovnosti sú predovšetkým sociálnou, historickou a politickou konštrukciou. To znamená, že pre rovnakú úroveň ekonomického a technologického vývoja existuje veľa rôznych foriem štruktúry príjmov/majetku, sociálneho a politického systému alebo fiškálneho, či vzdelávacieho systému. Tieto možnosti sú závislé od charakteru mocenských vzťahov medzi rôznymi spoločenskými skupinami a od zapojených svetonázorov/ideológií. Spoločnosti neustále konštruujú pravidlá a inštitúcie, aby sa hierarchizovali – rozdeľovali bohatstvo a moc – a to sa deje vždy na základe politickej voľby.

Druhým ponaučením je fakt, že dlhotrvajúci vývoj smerom k spravodlivosti a rovnosti bol možný len v dôsledku významných bodov obratu – teda veľkých spoločenských konfliktov, politických kríz a revolty proti nespravodlivosti. Takéto konflikty, krízy a nepokoje umožnili zásadnú transformáciu mocenských vzťahov, zosadili inštitúcie podporované dominantnými triedami a nanovo konštruovali sociálne nerovnosti. Staré inštitúcie teda nahradili novými, ako aj novými sociálnymi, politickými a ekonomickými pravidlami, ktoré boli spravodlivejšie a zrovnoprávňujúce pre majoritu. V tomto procese sa často menia istoty, ktoré boli predtým nedotknuteľné, napr. akceptovaná úroveň verejného dlhu alebo rola centrálnych bánk počas pandémie ochorenia Covid19. Príkladom je však podľa Pikettyho aj francúzske „hnutie žltých viest“ v roku 2018 ako odozva na nespravodlivé nastavenie zdaňovania s finančným dopadom najmä na nižšie a stredné triedy pracujúcich. Autor konštatuje, že sociálne a environmentálne protirečenia súčasných ekonomických systémov budú hrať dôležitú rolu v budúcnosti, avšak budúce konflikty a krízy dnes nevieme presne predpovedať. V tejto súvislosti tiež pripomína, že pri zmene inštitúcií a mocenských vzťahov nikto negarantuje, že nové inštitúcie a moc, ktorá ich nahradí, budú lepšie a spravodlivejšie. Na jednej strane je jednoduché kritizovať nespravodlivé a utláčateľské staré inštitúcie a vlády. Na strane druhej je ťažké dohod-

núť sa na alternatívach, ktoré zabezpečia pokrok k sociálnej, ekonomickej a politickej spravodlivosti a rovnosti. Aj preto sa v súčasnosti pri usporiadaní spoločenských vzťahov vyskytujú nedostatky a náprava je len postupná. Oligarchovia kontrolujú médiá, pretrvávajú nerovnosti v zdraví/vzdelaní, nekontrolovateľne cirkuluje medzinárodný kapitál bez jasne stanovených sociálnych a klimatických cieľov – to všetko sú príklady fungovania mechanizmov, ktoré zvýhodňujú dominantné triedy. „Rezistencia elít je dnes neodmysliteľná realita, vo svete kde sú nadnárodní miliardári bohatší než krajiny...“ (s. 13) a tiež „nemôžeme podceňovať schopnosť dominantných tried klásť odpor a ich krátkozraký egoizmus (ktorý je však často ich zámerom)“ (s. 15). Neustály boj a tlak na kontrolu a predefinovanie etablovaných inštitúcií je preto nutný a taktiež je nutná podpora nových rámcov diskusie a spolupráce. V tomto autor vidí úlohu spoločenských vied, pričom svojou knihou sa snaží prispieť k porozumeniu podstaty spravodlivej spoločnosti a inštitúcií, ktoré ju tvoria.

Pri pohľade na historický vývoj autor vníma ako prvé míľniky na ceste k väčšej spravodlivosti a rovnoprávnosti najmä pokrok spojený s otvorenejším prístupom k vzdelaniu a zdravotnej starostlivosti. Aj tieto procesy však mali isté štádiá a v prvej fáze išlo skôr o prístup k základným právam, ktoré sa rozšírili na celú populáciu. Na vyšších vývojových úrovniach sa však objavujú nové nerovnosti, ktoré vyžadujú nové odpovede a opatrenia (napr. disparity v prístupe k vzdelaniu a zdravotnej starostlivosti medzi krajinami alebo spoločenskými skupinami). Autor preto poukazuje na to, že boj za spravodlivosť vo všetkých formách (sociálna, ekonomická, politická, vzdelanostná a pod.) je neustály proces, ktorý sa nikdy nekončí. História však ukazuje, ako sa postupne rozvíjali inštitúcie sociálneho štátu, v akých politických zápasoch a akým spôsobom sa inštitucionalizovalo napr. sociálne zabezpečenie, progresívne zdaňovanie a fiškálne politiky štátov. Napriek transformácii spoločnosti a spôsobu života je však štruktúra globálneho ekonomického systému stále veľmi hierarchická a nespravodlivá.

Vývoj noriem spravodlivosti je závislý aj na meraní ich dopadov a prínosov pre majoritu obyvateľov. Na meranie nerovností je nutné mať spoľahlivé indikátory, ktoré nám pomáhajú vytvoriť špecifický jazyk pre porovnávanie rozličných historických období alebo krajín, či sociálnych skupín. Podľa autora je jazyk socioekonomických indikátorov dôležitým doplnkom nášho prirodzeného jazyka a pomáha nám rozoznať, ktoré sú tie správne cesty k rovnosti a naopak, ktorým by sme sa mali vyhnúť, napr. v dôsledku rôznych manipulácií ekonomickými elitami. Aj napriek presvedčeniu, že spoločnosti sa posúvajú po trajektórii smerujúcej k vyššej spravodlivosti a rovnosti, autor vníma súčasný stav ako veľmi vzdialený ideálu. Historické údaje o tom, ako prebiehala dekoncentrácia majetku a moci vo Francúzsku od 18. storočia potvrdzujú, že podiel

majetku dominantnej triedy (1 % najbohatších) klesol z 55 % v roku 1910 na 17 % v roku 1980 a následne sa zvýšil na 24 % v roku 2020. Vznik a rast strednej triedy v 20. storočí bol závislý práve na procesoch dekoncentrácie majetku a príjmov najbohatších tried. Často tiež znamenal radikálnu premenu inštitúcií a vyššiu participáciu obyvateľov na sociálnom a ekonomickom živote. Piketty konštatuje, že ak úroveň nerovností v niektorých spoločnostiach zostáva stále vysoká, je ťažké obhájiť to tým, že je to v záujme majority.

Ekonomickému systému a vývoju ekonomických nerovností v Európe je podľa autora ťažké porozumieť bez širšieho kontextu – bez toho, aby sme sa vysporiadali s dedičstvom otroctva a kolonializmu. Vďaka vojenskej dominancii a administratívnym kapacitám mnohé krajiny koloniálnej kontrole len ťažko unikali, pričom „kolonializmus a vojenská dominancia umožnili západným krajinám usporiadať svetovú ekonomiku v ich prospech a stiahli zostávajúcu časť sveta do periférnej pozície“ (s. 62).

Akumulácia a koncentrácia bohatstva počas tejto éry mala vplyv aj na ďalší vývoj, ktorý sa narušil najmä v období tzv. veľkej redistribúcie medzi rokmi 1910 – 1980. V tomto čase výrazne poklesli ekonomické nerovnosti (príjmy, majetok) v Európe. Autor to pripisuje predovšetkým dvom faktorom. Tým prvým je rast sociálneho štátu a tým druhým zavedenie progresívnych daní na príjem a dedičstvo. Tieto faktory umožnili zredukovať vysokú koncentráciu ekonomickej moci a bohatstva na vrchole sociálnej hierarchie, pričom tým otvorili dvere sociálnej mobility a vyššej ekonomickej prosperite obyvateľov. Na začiatku 20. storočia boli daňové príjmy krajín len minimálne a tvorili len zhruba 10 % národného príjmu v západnej Európe. Dane pritom pokrývali zväčša len štátne výdavky – na armádu, políciu, súdy a štátnu administratívu. Na ilustráciu ekonomických pomerov autor uvádza príklad: zatiaľ čo v roku 1910 boli výdavky na vzdelanie vo Veľkej Británii na úrovni 0,2 %, v roku 2020 to už bolo 6 %. V roku 2020 už daňové príjmy v Európe tvoria až 47 % národných príjmov, pričom štátne výdavky reprezentujú 10 % a výdavky na sociálny štát zvyšných 37 % (vzdelanie, dôchodkový systém, zdravotná starostlivosť, sociálna podpora a pod.). Rast fiškálneho štátu a rast daňových príjmov znamenal veľkú transformáciu ekonomického vývoja a umožňoval rozvoj nových nástrojov na stabilizáciu ekonomiky a posilnenie ekonomického rastu. To sa odrazilo zároveň na celkovom znižovaní sociálnych a ekonomických nerovností. S rozvojom priemyslu súvisel aj dopyt po kvalifikovaných pracovníkoch. Štáty v Európe postupne pochopili potrebu investovať do vzdelania nielen ako faktora osobného rozvoja obyvateľov, ale aj národného a mocenského významu pre rozvoj ekonomiky. V sektore zamestnania a práce sa tiež odohrali mnohé dôležité boje o spravodlivosť a rovnoprávnosť (odborové hnutie, spravod-

livé odmeňovanie, platené dovolenky, zníženie pracovných hodín/dní, zákaz detskej práce, pravidlá bezpečnosti pri práci a pod.).

Bez transformácie systému zdaňovania by rast sociálneho štátu nebol možný. Autor zdôrazňuje, že o progresívnom zdaňovaní sa začalo uvažovať už po Francúzskej revolúcii, tieto návrhy sa však spočiatku nepresadili. Príklon k progresívnemu zdaňovaniu možno pozorovať po 1. svetovej vojne, ako aj pod vplyvom tlaku komunistického režimu na elity v kapitalistických krajinách. Rástli obavy z veľkých protestných hnutí a sociálneho napätia v spoločnosti. „Socialistická a komunistická hrozba tu hrala jasnú úlohu: elity považovali za bezpečnejšie akceptovať vysoko progresívnu daň radšej ako hrozbu všeobecného znárodnenia.“ (s. 133) Progresívne zdaňovanie bolo silným nástrojom systematickej transformácie kapitalizmu. Prakticky viedlo k nižšej centralizácii majetku a príjmov vo vyšších triedach, stimulovalo ekonomický rozvoj a zároveň prispelo ku kolektívnej akceptácii zdaňovania ako nástroja na znižovanie ekonomických nerovností. Dnešný odklon od politických nástrojov progresívneho zdaňovania vníma autor ako nebezpečenstvo. Je tomu tak pre celkovú stagnáciu investícií do vzdelania a vníma ho aj ako riziko pre legitimitu sociálnych systémov a sociálnu solidaritu. „Historicky je najmä boj za rovnoprávnosť a vzdelanosť tým, čo umožnilo ekonomický rozvoj a ľudský pokrok, a nie uctievanie majetku, stability a nerovností.“ (s. 139) Autor kriticky vníma pretrvávajúcu vysokú koncentráciu majetku a vyzýva na neustále spochybňovanie hlboko zakorenenej logiky kapitalizmu. Upozorňuje tiež na potrebu posilnenia naratívu o ceste k prosperite ako ceste k stále vyššej spravodlivosti a rovnosti.

Piketty poukazuje na to, že je potrebné posilniť presvedčenie, v ktorom je systém kolektívneho financovania založený na dôslednej koncepcii fiškálnej a sociálnej spravodlivosti. V tomto duchu navrhuje také nástroje zdaňovania, ktoré zabránia jednotlivcom, aby bez obmedzení akumulovali majetok alebo znečisťovali životné prostredie. Napríklad uhlíková karta, ako nástroj sledujúci uhlíkovú stopu jednotlivcov, je prostriedok na vynútenie rešpektu ku kolektívne stanoveným limitom na globálne emisie, v ktorom sa za najvyššie emisie platia vysoké dane. Rovnako je však kritický k nadnárodným ekonomickým aktérom, ktorí vytvárajú zisky aj na základe využívania verejnej infraštruktúry krajín a ich inštitúcií (vzdelanie, zdravotná starostlivosť a pod.). V snahe platiť nízke dane však svoje zisky spravídla premiestňujú do iných krajín bez toho, aby zaplatili spravodlivý podiel na daniach tak ako ostatní daňovníci. Nekontrolovaný voľný pohyb kapitálu a neschopnosť zdaníť mnohé nadnárodné firmy zvyšuje daňové zaťaženie stredných a nižších tried, čo je často príčinou odmietania globalizácie. „Dnešný ekonomický systém založený na nekontrolovanej cirkulácii kapitálu, tovarov a služieb, bez stanovenia sociálnych a envi-

ronmentálnych cieľov, je podobný neokolonializmu, ktorý je prospešný len pre najbohatších.“ (s. 174)

Diagnózu neokolonialistických trendov a novej ekonomickej kontroly nad štátmi autor prezentuje v deviatej kapitole *Exiting Neokolonialism*. Hlavnú príčinu týchto procesov vidí najmä v dvoch faktoroch: 1. v neustálom atakovaní mechanizmov progresívneho zdaňovania a 2. v posadnutosti voľným pohybom kapitálu v globalizovanom svete. Oba faktory sa podieľali na vzostupe nového ekonomického diskurzu bohatých krajín a taktiež novej definícii medzinárodných vzťahov. Návrhy opatrení pri transformácii ekonomík chudobnejších krajín, vyplývajúce z medzinárodných dohôd, spočívali najmä v oslabení úlohy štátov, v úsporných rozpočtových opatreniach, v liberalizácii obchodu a v deregulácii. Daňové príjmy chudobnejších krajín zaznamenali v dôsledku navrhnutých opatrení veľké výpadky, ktoré neboli ničím nahradené. Autor uzatvára, že v takýchto podmienkach bolo pre najchudobnejšie krajiny prakticky nemožné udržať poriadok v štáte, budovať infraštruktúru a investovať do vzdelávania či zdravotnej starostlivosti. Paradoxne, pozitívny vývoj v bohatých štátoch bol postavený práve na vzostupe fiškálneho štátu a aj preto je nepochopiteľný tlak na znižovanie daňových príjmov v chudobnejších krajinách (najmä na tzv. globálnom juhu).

Po roku 2008 sa však podľa Pikettyho končí éra konsenzu s týmito pravidlami. Medzinárodné organizácie museli reagovať na negatívny vývoj, akým bol rast nerovností a rastúce obavy zo zmeny klímy. So všetkým spomenutým zároveň súvisí problém vzniku daňových rajov, ktoré predstavujú formu únikovej cesty bohatých zo zdieľania spoločného bremena negatívnych následkov globalizácie – rastu sociálnych nerovností a globálneho otepľovania. Riešenie je pritom podľa autora pomerne jednoduché. Spočíva v potrebe nahradiť staré, čisto komerčné dohody organizujúce globalizáciu novými medzinárodnými dohodami, ktoré podporujú udržateľný a spravodlivý ekonomický rozvoj. Takéto dohody musia mať okrem ekonomických cieľov explicitne určené sociálne a environmentálne ciele, ktoré sú merateľné a kontrolovateľné. Ich výsledkom má potom byť spravodlivejšia distribúcia a diverzifikácia bohatstva, ako aj investícií.

V závere Piketty konštatuje, že súčasný model hyperkapitalizmu už dnes nie je obhájitelný, pretože sa nevie efektívne vysporiadať s nerovnosťami a diskrimináciou, ktorú sám vytvára. Na obzore sa objavuje klimatická katastrofa a sme tiež svedkami ideologického boja autoritárskych a demokratických systémov vo svete. Fungovanie v starých obvyklých štruktúrach nebude možné a nahradia ich inštitúcie nové. Z histórie vieme, že procesy zmeny vyvolajú aj krízy, napätia a konfrontácie. Autor opätovne pripomína, že bez nich by zásadná zmena súčasného ekonomického systému nebola možná. „Pochod smerom

k rovnosti je bojom, ktorého výsledky sú neisté a nie vopred vydláždená cesta. Od konca 18. storočia si rovnosť razila cestu pomocou zmien pravidiel zavedených vládnucimi režimami.“ (s. 243) Pri takýchto zmenách je zároveň dôležité mobilizovať verejnosť a získať pochopenie a podporu obyvateľov. A práve preto sa novou knihou autor snaží o zrozumiteľný výklad svojich poznatkov o pôvode nerovností a význame boja proti nim.

Najnovšia monografia Thomasa Pikettyho ponúka čitateľom zostručnený prehľad historického zápasu o rovnosť a spravodlivosť od počiatkov vzniku industriálnej spoločnosti. Boj proti nerovnostiam, boj za demokraciu a udržateľnú kvalitu života pre široké vrstvy obyvateľov, to všetko sú dnes vysoko aktuálne spoločenské témy. V dôkladne zostavených desiatich kapitolách máme možnosť sledovať, ako sú rozsiahle dáta a empirické zistenia prepojené s úvahami o pozitívnych aj negatívnych faktoroch vývoja sociálnych a ekonomických nerovností v Európe a na celom svete. Teoretické rámce sú skutočne mnohorozmerné a autor cituje množstvo poznatkov z oblasti histórie, ekonomie, ako aj sociológie. Pozitívne možno hodnotiť aj grafické spracovanie podkladov a ich prínos pre zrozumiteľnosť náročnejších teoretických rámcov a analýz. Okrem teoretického a empirického ukotvenia autor čitateľom načrtol aj nové riešenia a cesty pri snahe precízne mapovať meniace sa vzorce nerovností v súčasnom globalizovanom svete. Uvedomujúc si, že opatrenia sú otázkou vyjednávania a kompromisov, týmto krokom naširoko otvára dvere odbornej aj verejnej diskusii o tom, čo znamenajú hodnoty ako rovnosť a spravodlivosť v súčasnej spoločnosti a aj v našom každodennom živote.

Katarína Strapcová
Sociologický ústav SAV, v. v. i.